

ERGEN GELİŞİMİNDE AİLE İŞLEVLERİ VE BABA KATILIMI

Ercan KOCAYÖRÜK

Özet: Bu çalışmada, sağlıklı ergen gelişiminde aile işlevleri ve baba katılımının önemi ve etkisi incelenmiştir. Son yıllarda aile işlevlerinin ve baba katılımının çocuk gelişimi üzerindeki etkilerine yönelik araştırmalarda artış gözlenmektedir. Aile işlevleri, aile üyeleri arasındaki ilişkilerin ve etkileşimin, aile bireylerinin gelişimine katkısı ifade etmektedir. Baba katılımının çocuk ve ergen gelişimi üzerindeki etkileri son yıllardaki çalışmalarda sıklıkla ele alınan bir değişken olduğu görülmektedir. Lamb'ın ortaya koyduğu "Baba Katılımı" tipolojisi, babaların çocuk gelişimi üzerindeki etkisine yönelik çalışmalara önemli bir teorik altyapı oluşturmuştur. Babalarla ilgili yapılan çalışmaların, anne ve babanın çocuk gelişimi üzerindeki farklı etkilerinin karşılaştırılmasından, baba yok-sunluğunun çocuk üzerindeki olumsuz etkilerine kadar geniş bir yelpazede olduğu gözlemlenmekle birlikte son yıllardaki çalışmaların, baba katılımı ve baba-çocuk iletişiminin olumlu etkileri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Türkiye'de çocuk ve ergen gelişimi ile ilgili çalışmaların ve aile eğitim programlarının daha çok annelere yönelik olarak gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın amacı ergen gelişimi üzerinde anne ile birlikte babanın rolünün ve katılımının da önemli bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktır. Bu çalışmanın, Türkiye'de, ergen gelişimi ve baba katılımı çalışmalarının gelişmesine ve ilgili literatürdeki boşluğun giderilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Ergenlik, ergen gelişimi, aile işlevleri, anne-baba eğitimi, baba katılımı.

Abstract: Father involvement and family functioning in adolescent development. In this study, the effect of family functioning and father's involvement in adolescent development was examined. Family functioning is refers to interactional patterns of family members. Such patters have the potential to impede with or contribute to developmental processes of family members. Several conceptual and theoretical perspectives have been focused on fatherhood recently. Lamb's model stands out as influential in addressing fathers' involvement in children's lives and development. Literature on fatherhood shows that majority of studies investigating fathers' absence or involvement through correlational studies. However, most recent developments in family relationship involve attempts to refine and expand conceptualization of father involvement that provide opportunities to the fathers to influence their children's live by a variety of relationship and interaction. In Turkey, studies on parent training have mostly attempted to increase the effective motherhood in order to improve the physical and emotional care of children. The aim of the study is to outline the effects and role of fathers' involvement in adolescent development.

Key Words: Adolescence, adolescent development, family functioning, parent training, father involvement.

Ergenlik, on iki-on sekiz yaşları arasına denk düşen bir geçiş dönemidir, ancak sıklıkla her iki yönde, bu yaşların ötesine geçme olasılığı yüksektir. Bununla birlikte, çocukluk döneminden farklı olarak sosyal, fiziksel, zihinsel, duyuşsal ve ahlaki gelişmelerin yaşandığı bu süreçte, genç bireyler kendini tanıma, kim olduğunu keşfedebilme, yaşamını nasıl sürdüreceğine karar verme ve seçeceği mesleği belirleme çabası içerisindeyler. Kişiler arası ilişkilerin yanı sıra karşı cinsle yakın arkadaşlık, akran gruplarındaki deneyimler ve sağlıklı sosyal ilişkiler aracılığıyla ergenlerin kendine özgü bir

kimliği başarılı bir şekilde geliştirme ve bir değerler sistemi oluşturma gayreti dikkat çeker. Ergenliğin, genel anlamıyla özerklik (autonomy) ihtiyacının ön plana çıktığı, aile ve akran ilişkilerinde önemli değişimlerin yaşandığı kritik bir gelişim dönemi olduğu kabul edilir (Santrock, 2005).

Sağlıklı bir kişilik gelişimi ile yetişkinliğe adım atabilmek amacıyla ergenlerin bu kritik gelişim dönemi içerisinde bazı gelişim süreçlerini başarılı bir şekilde tamamlaması gereklidir. Bu gelişim süreçlerinin en önemlisini Erikson (1968) "Kimlik Oluşturma" olarak tanımlamıştır. Bu süreç içerisinde ergen; duygu ve düşüncelerine yönelik birçok içgörü ve farkındalık kazanarak, nasıl bir hayat süreceği, nasıl bir insan olacağı düşüncesine çözüm arayışı içerisinde mücadele verir. Rol ve kimlik çatışmasını başarılı bir şekilde çözüme

Bu makale, Yrd. Doç. Dr. Zeynep Hatipoğlu Sümer danışmanlığında yürütülen doktora tezinin bir bölümünden oluşturulmuştur.

Yrd. Doç. Dr., Ercan KOCAYÖRÜK, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, kocayoruk@comu.edu.tr

ulaştırılan genç bireyler, kendilerine özgü bir kimlikle yetişkinliğe adım atarlar. Bu süreci başarı ile tamamlayamayan ergenler ise "Kimlik Karmaşası" ile karşı karşıya kalırlar. Başka bir ifadeyle, ergenlik süresince karşılaşılan sorunları etkili bir şekilde çözebilen ergenler daha sağlıklı kimlik geliştirirken, sorunlar karşısında zorlanan ergenler ise yaşamı birtakım güçlüklerle sürdürmek zorunda kalmaktadırlar (Marcia, 1989).

Aile, bireyin kişilik ve davranışlarının gelişiminde ekonomik, kültürel ve sosyal boyutlarıyla katkı sağlayan bir kurum olmasının yanı sıra ergenlik gibi kritik bir gelişim sürecinin başarıyla tamamlanmasında da ergen bireylere önemli bir destek sağlamaktadır. Özerklik ihtiyacının karşılandığı, çatışmaların etkili bir şekilde ele alındığı, aile üyelerinin birbirlerine desteğini ve güvenini ortaya koyabildiği aile ortamlarında, ergenlerin gelişim süreçlerini başarılı bir şekilde tamamladıkları görülmektedir. Ergenlik dönemi süresince etkili anne baba tutumlarının yanı sıra yine anne babanın çocukları ile kurdukları ilişkinin kalitesi; gençlerin atılmalık, kendini kabul, benlik saygısı, akademik başarı, sosyal beceriler ve çevresine uyum sağlama düzeylerini olumlu etkilemektedir. Birincil sosyal çevre olan ailenin işlevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirmesinin, bir başka deyişle aile üyeleri arasındaki destekleyici ve karşılıklı güvene dayalı olumlu ilişkilerin, ergenlerin yetişkinliğe hazırlanmalarında temel destek noktalarından birisi olduğu ifade edilmektedir (Smith, Perou, ve Lesesne, 2002).

Aile İşlevleri

Aile işlevleri araştırmaları, son yıllarda psikolojik danışmanlar, klinik psikologlar, aile terapistleri ve sosyal hizmet uzmanları gibi farklı alanlarda çalışan uzmanların ve akademisyenlerin dikkatini çekmektedir. Aile işlevleri ile ilgili önemli çalışmalar gerçekleştirmiş olan Olson'a göre (2000), aile işlevleri; aile üyeleri arasındaki bağılılık, katı kurallardan uzaklık ve etkili iletişimden oluşan ortak etkileşimin niteliğini ifade etmektedir. Bir diğer aile işlevleri modeli olan "Beaver Sistem Modeli" ise iki önemli aile işlevi tanımlamaktadır. Bunlardan birincisi; aile üyelerinin gelişimine bir fırsat olanağı sunabilme amacıyla, özerklik ihtiyacının (autonomy) karşılandığı, ilişkilerin müzakere edildiği ve iletişimin etkili bir şekilde kullanıldığı "aile yetkinliği"dir (family competence). Diğer boyut olan "aile yaşam biçimi" (family style) ise, ailenin ilişkilerinde "iç-merkezli" ya da "dış-merkezli" yaşam biçimlerinden hangisini benimsediğini ifade etmektedir. İşlevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getiren ailelerin, yaşamları ve sürdürdükleri ilişkileri "yetkinlik" ve "yaşam biçimi" boyutlarında dengelenmiştir. Başka bir ifadeyle, aileler bazı aktiviteleri yetkin bir şekilde aile içerisinde gerçekleştirirken, diğer bazı aktiviteleri yine yetkin bir şekilde aile dışında sosyal ortamlarda gerçekleştirerek bu dengeyi sağlıklı bir şekilde kurabilmektedirler (Beavers ve Hampton, 2000). Bir diğer önemli aile işlevleri modeli

olan McMaster modeli, aile yapısını anlamak amacıyla birtakım aile işlevleri tanımlanmaktadır (Miller ve ark., 2000). Bu aile işlevleri; problem çözme becerileri, iletişim, roller, duyarlılık, katılım ve davranış kontrolüdür. McMaster modelinin tanımlanmış olduğu aile işlevleri, ailenin sürdürdüğü yaşamın ve aile üyeleri arasındaki ilişkilerin niteliğinin göstergesidir.

İlgili literatür incelendiğinde, birçok önemli çalışma, ergen-aile ilişkilerinin, ergen gelişimi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Aile ilişkileri ve ergenlerin baş etme stratejileri arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada McCubbin, Needle ve Wilson (1985), ergenlerin baş etme becerileri ile sağlıklı aile ortamı arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki olduğunu ve bu ilişkinin ergenlerin akıl sağlığı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir. Shek (1997) yaşları 12 ve 16 arasında değişen ergenler ve aileleri üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında, ergenlerin (a) psikolojik iyi olma, (b) okul uyumları ve (c) problem davranışları ile aile işlevleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Diğer bir taraftan ise, ergenler ve anne-baba ilişkileri ile ilgili yapılan araştırma bulguları (Updegraff, Mchale, Crouter, ve Kupanoff, 2001), anne-babaları ile yakın ilişkiler geliştiren ve kabul gören ergenlerin, akran gruplarında da benzer ilişkiler geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Bir başka ifade ile, ergenlerin anne-babaları ile geliştirdikleri iletişimin niteliği, ergenlerin sosyal yaşamlarında kurdukları ilişkilerin niteliğini de önemli ölçüde etkilemektedir.

Aile işlevlerinin çocuk ve ergen gelişimine etkisini belirlemeye yönelik çalışmalara paralel olarak, anne-babaların çocuklarının sağlıklı gelişimine etkili katılmalarını sağlamaya yönelik birçok anne-baba eğitim programı geliştirilmiştir. Geliştirilen anne-baba eğitim çalışmalarında ortak amacın, anne-babaların çocukları ile iletişim becerilerini geliştirerek, çocukların zihinsel, sosyal ve duyuşsal gelişimlerine katkı sağlama olduğu görülmektedir.

Anne-Baba Eğitim Programları

Anne-baba katılımının bir parçası olarak anne-baba eğitimi, çocuklarının gelişimini desteklemek ve becerilerini artırmak için anne-babaya sistematik bilgi sunma olarak tanımlanmaktadır (Gestwicki, 2004). Bir diğer ifadeyle anne-baba eğitimi, ebeveyn yeterliliğini artırma amacı taşıyan ve anne-babaların aktif katılım içinde olduğu dinamik bir öğrenme sürecidir. Anne-baba-eğitim programlarının tarihsel gelişimi incelendiğinde, üç önemli yaklaşımın öne çıktığı ve bu yaklaşımların kendinden sonra gelen modelleri etkilediği gözlenmektedir.

Bunlardan birincisi Adler'in görüşlerinden hareketle geliştirilen modellerdir ki en önemlisi Dreikurs ve Dinkmeyer'in çalışmalarına dayanmaktadır (Akt. Smith, Perou, ve Lesesne, 2002). Adler'in görüşleri

doğrultusunda geliştirilen anne-baba programlarının genel amacı, anne-babaların çocuklarına karşı olumlu tutumlar geliştirmelerine yardımcı olmak ve aile içerisindeki etkileşimle birlikte, çocukların da aile içi iletişime yönelik olumlu davranışlar geliştirmelerine olanak sağlamaktır. Bir diğer model ise, Carl Roger'ın görüşlerinden etkilenen anne-baba eğitim programlarıdır ve bu programlar arasında en çok bilinen Gordon'un (1970) geliştirmiş olduğu "Etkili Anne-Baba Eğitimi"dir. Son olarak "Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı'nın görüşleri çerçevesinde geliştirilen programlardır. Kuramın öncüsü olan Bandura (1986) rol modeli ile özdeşim kurmanın ve rol modelini gözlemleyerek, modelin karakteristik özelliklerini taklit etmenin çocuğun sosyal gelişimindeki etkisini vurgulamıştır. Sosyal bilişsel modele dayalı ebeveyn eğitim programlarında öncelikli olarak ebeveynlerin etkili anne ve baba davranışlarını öğrenmeleri hedeflenir. Her bir beceri öncelikle didaktik olarak daha sonra da model yoluyla sunulur. Ebeveynler daha sonra rol oynama yoluyla bu becerileri sergiler ve geribildirim alırlar. Etkili anne baba davranışlarını arttırmayı hedefleyen ev ödevleri verilir ve sonraki oturumlarda ev ödevleri gözden geçirilir (Wierson ve Forehand, 1994).

Türkiye'de anne-baba eğitim programları ile ilgili çalışmaların ilk olarak TED Ankara Koleji ve Arı Okullarında başlatıldığı ve bu çalışmaların diğer ilköğretim okullarına model olduğu görülmektedir. İlgili çalışmaların büyük bir bölümünün, ilköğretim ya da okul öncesi dönemde çocuğu olan ailelere yönelik olduğu dikkat çekmektedir. Akkök, Ögetürk ve Kökdemir (1998), ilköğretim öğrencilerinin özgüven, sosyal ve akademik becerilerini geliştirme amacıyla bir öğretim yılı boyunca öğrencilerin aileleriyle bir çalışma yürütmüştür. Çalışmada ailelere, çocuk gelişimi hakkında bilgilendirme yapılmış, ailelere çocukların sosyal ve akademik becerilerinin yanı sıra özgüvenlerini arttırmada nasıl yardımcı olabilecekleri konusunda eğitim verilmiştir. Çalışmanın sonuçları çocukların özgüven, sosyal beceriler ve akademik becerilerinde artış gözlendiğini ortaya koymaktadır. Bir diğer çalışmada, Utku (1999) geliştirdiği anne-baba katılımı programının 6. sınıf ilköğretim öğrencilerinin akademik becerilerini geliştirmede olumlu bir etkiye sahip olduğunu ancak programın sosyal becerilerin gelişiminde aynı etkiyi göstermediğini belirtmiştir.

Dünyadaki ve Türkiye'deki anne-baba eğitim çalışmaları genel anlamıyla incelendiğinde; Bilişsel-Davranışçı Yaklaşım'ın yanı sıra sosyal ve problem çözme becerilerinin kazanımı ve oyun ortamında davranış değişikliği yaratmak amaçlı programlardan, görsel-işitsel eğitim materyalleri kullanılarak geliştirilen eğitim çalışmalarına kadar birçok farklı uygulamalar göze çarpmaktadır (Özeke- Kocabaş, 2006).

Bununla birlikte son yıllara kadar geliştirilen anne-baba eğitim programlarının daha çok annenin önemi ve çocuğun gelişimi üzerindeki rolü üzerine yoğunlaştığı

dikkat çekmektedir. Genel anlamda birçok araştırmacı (Lamb, 1997, Levant ve Doyle, 1983), geliştirilen anne-baba programlarını, annenin çocuk üzerindeki rolüne daha çok vurgu yaptıkları ve babanın çocuk üzerindeki etkisini yeterince belirtmedikleri gerekçesiyle eleştirmişlerdir. Babanın çocuk gelişimi üzerindeki rolünün ikincil planda ya da annenin gerisinde kalmasının (peripheral role) sosyal ve ekonomik birçok nedeni olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte Parke (1996) diğer bir önemli nedenin de "Freud'un Psikoanalitik" ve "Bowlby'in Bağlanma" (attachment) kuramlarının çocuk gelişiminde temel belirleyici figürü "anne" olarak değerlendirmeleri olduğu belirtmiştir. Parke'a göre Psikoanalitik Kuram, çocuk ve anne arasındaki ilişkinin niteliğini, çocuğun sonraki dönemlerde kişilik gelişiminin ve sosyal ilişkilerinin önemli bir belirleyicisi olarak görmektedir. Bowlby'de (1988) benzer şekilde yaşamın ilk yıllarında annenin çocuğa verdiği tepkilere bağlı olarak, çocuğun kendisine ve başkalarına ilişkin zihinsel modeller oluşturduğunu ve bu zihinsel modellerin daha sonraki yıllarda kişiler arası yakın ilişkiler için bir rehber ve model görevi gördüğünü ifade etmektedir. Psikoloji ve davranış bilimleri tarihinde önemli bir yere sahip olan Psikoanalitik ve Bağlanma Kuramlarının, anne-baba ve çocuk ilişkisinde anne üzerine yaptığı bu vurguyu; Parke, anne-babanın çocuk gelişimi üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalarda, babanın etkisinin ve rolünün ikinci plana itilmesinde önemli bir neden olarak değerlendirmektedir. Ancak son yıllarda ergen bağlanmasına yönelik gerçekleştirilen çalışmalarda, ergenler üzerindeki farklı etkilerini değerlendirebilmek amacıyla, anne ve baba bağlanmasının ayrılarak incelenmesi gerektiği ifade edilmektedir (Wilkinson, 2004). Bağlanma ve ergen gelişimi alanında çalışmalarını sürdüren araştırmacılar, bağlanmayı anne-baba (parental) düzeyinde birlikte ele almanın ya da sadece anneyi ele almanın yetersiz kaldığını, anne ve babanın farklı değerlendirilmesi gerektiğini çünkü anne ve babaların ergenlerin yaşamlarında farklı rollere sahip olduğunu belirtmişlerdir (Lieberman, Doyle, ve Markiewicz, 1999; Simons, Paternite, ve Shore, 2001).

Baba Katılımı

Baba katılımı ile ilgili literatür incelendiğinde, 1980'li yılların başından itibaren, babanın çocuk gelişimi üzerindeki rolü ve etkilerine yönelik araştırmalarda dikkate değer bir artış gözlenmektedir. Bu artışın belki de en önemli nedeni özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonraki birtakım toplumsal değişimle birlikte baba algısının ve aile içindeki baba rolünün değişime uğramasıdır. Annenin çalışma ve iş yaşamına katılımının artması, kadın-erkek eşitliğini dile getiren feminist söylemler, doğum oranlarındaki azalma ve çocuk eğitimi konusundaki çalışmalar, ailenin yaşamını sürdürmesi için gerekli olan parayı kazanmakla yükümlü olan babanın, babalık rolünün (role of breadwinner) değişime uğramasına neden olmuştur (Lamb, 1997; Marsiglio, 1995). Böylelikle, günümüz babalarından

geçmiştekinden daha fazla çocuk bakımına ve eğitime katılmaları, daha fazla sorumluluk almaları ve çocuklarıyla daha fazla zaman geçirmeleri beklentileri oluşmuş ve değişen bu baba rolünün çocuk gelişimi üzerindeki etkilerini incelemeyi de beraberinde getirdiği belirtilmiştir (Darling-Fisher & Tiedje, 1990). Lamb (1997) sanayi devrimiyle birlikte zamanının büyük bir bölümünü evden uzakta çalışmakla geçiren babanın, aile ve çocuklar üzerinde sorumluluk almaya tekrar dönmesi olarak nitelendirdiği bu tarihsel ve sosyal değişimi, babalığı yeniden keşfetme çağı (era of paternal rediscovery) olarak adlandırmaktadır.

Lamb'in (1979; 1997) babanın rolü ve çocuk gelişimine katkılarını belirlemek amacıyla sürdürdüğü çalışmalar sonucunda ortaya koyduğu "Baba Katılımı" (paternal involvement) tipolojisi, babaların çocuk gelişimi üzerindeki etkilerine yönelik çalışmalara önemli bir teorik altyapı oluşturmuştur. Lamb'in (1979) tanımladığı baba katılımı üç önemli boyuttan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi: sinemaya gitmek, beraber etkinliklere katılmak gibi babaların çocukları ile birlikte zaman geçirmesini ifade eden "etkileşim"dir (interaction). İkincisi; birlikte herhangi bir etkinlik gerçekleştirilme bile, duygusal ve fiziksel yakınlık ifade eden ve çocuğun önceliklerine zaman ayırmayı ifade eden "ulaşılabilirlik"tir (accessibility). Sonuncusu ise, çocuğun sağlıklı gelişimi ve mutluluğu için "sorumluluk" (responsibility) üstlenmektir. Lamb'in ortaya koyduğu model, babalar için geliştirilen birçok çalışma ve program için altyapı oluşturmuş ve son yıllarda çocuk gelişimi üzerinde baba rolü ve etkilerine ilişkin literatürde artan bir ilgiye neden olmuştur (McBride, 1990).

Babalarla ilgili yapılan çalışmaların, anne ve babanın çocuk gelişimi üzerindeki farklı etkilerinin karşılaştırılmasından, baba yoksunluğunun olumsuz etkilerine kadar geniş bir yelpazede olduğu gözlemlenmekle birlikte son yıllarda yapılan çalışmaların, baba katılımı ve baba-çocuk iletişiminin çocuk gelişimi üzerindeki etkilerine yoğunlaştığı görülmektedir. Fagan ve Iglesias (1999) baba katılımının çocuğun zihinsel ve sosyal gelişimi ile pozitif bir ilişki içinde olduğunu göstermiştir. Diğer birçok araştırmanın sonuçları da baba-çocuk ilişkisinin, çocuğun psikolojik uyum (Veneziano ve Rohner, 1998), akademik başarı (Evans ve Mc Carter, 1997) ve sağlıklı çocuk gelişimi üzerinde önemli etkileri olduğunu (McBride, 1989) ortaya koymuştur.

Son yıllarda yapılan baba katılımı çalışmalarında göze çarpan önemli başlıklardan bir diğeri ise baba-ergen ilişkisi ve ergen gelişimi üzerindeki etkisidir. Babanın iletişiminin ve katılımının yüksek düzeyde yaşandığı aile ortamlarında yetişen çocukların olumlu davranışlar ve kişilik geliştirmede oldukça avantajlı olduğu belirtilmektedir (Fagan ve Iglesias, 1999; Lamb, ve Tamis-Lemonda, 2004). Allen ve arkadaşları (1994), babanın genç çocukların özerklik arayışlarına yönelik olumlu tutumlarının, ergenlerin özgüven gelişimini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadırlar. Bir

başka deyişle, babanın ergenlik dönemindeki çocuğuna ilgi ve yakınlık göstermesi, kendi adına kararlar vermesi ve hedeflerine ulaşmasında ona destek olması, çocuğun kişilik gelişimini olumlu yönde etkilemekle birlikte, ergenlerin kararlı ve tutarlı davranışlar ortaya koyan bir kişilik geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Ebeveynlerin özellikle babaların, çocuklar için güçlü bir rol modeli olduğu, babanın çocukları ile geçirdikleri zamanın ve dolaylı etkileşiminin, çocukların babalarını gözlemleme yoluyla birçok davranışı kazanmalarına yardımcı olduğu ve kazanılan davranışların da sosyal ilişkilere aktarıldığı birçok araştırmanın ortak sonucu olduğu görülmektedir (McBride ve Rane 1997; Rane ve McBride, 2000). Diğer bir taraftan, birçok çalışma (Kindler ve Grossman, 1997; Yeung, Sandberg, Davis-Kean, ve Hofferth, 2001), baba ve ergen çocukları arasındaki iletişimin, ergen çocukların akran gruplarındaki ilişkileri üzerine etkisine işaret etmektedir. Baba ve ergen çocuklar arasındaki ilişkinin niteliği aynı zamanda ergenlerin akran gruplarındaki ilişkilerin niteliğini de belirleyen önemli bir etken olduğu belirtilmektedir (Updegraff, Madden-Dertrich, Estrada, Sales ve Leonard, 2002).

Türkiye'de Baba Katılımı ve Eğitimi Çalışmaları

Türkiye'de geliştirilen anne-baba eğitim programlarının büyük bir oranda annelere yönelik olduğu ve babaların çocuk ve ergen gelişimine katkılarını belirlemeye yönelik çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Baba katılımının etkilerinin incelendiği az sayıdaki çalışmaların bulguları, baba katılımının ve baba-çocuk ilişkilerinin, farklı yaş gruplarındaki çocukların gelişimleri üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koymaktadır.

Yeni bebek sahibi babalara yönelik uygulanan eğitim programının sonuçları, çalışmaya katılan babaların baba rollerini fark etmeleri ve farkındalıklarının artmasının yanı sıra etkili ebeveyn yöntemlerini öğrenmelerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur (Aydın, 2003).

Bir diğer çalışmada Şahin (2005), ebeveyn eğitiminin ilköğretim üçüncü sınıf öğrencilerinin sosyal beceri düzeylerine etkisini araştırmıştır. Çalışmaya 29 ilköğretim 3. sınıf öğrencisinin ebeveyni katılmış, çalışmada iki deney (babanın dahil olduğu-deney I ve babanın dahil olmadığı-deney II) ve bir kontrol grubunun kullanıldığı deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları, babaların dahil olduğu grubun özdenetim ve sorumluluk boyutlarında, babaların dahil olmadığı grubun ise özdenetim boyutunda ve toplam sosyal beceri puanlarında ilerleme gösterdiği sonucunu ortaya koymuştur.

Sınırlı sayıdaki deneysel çalışmaların bir diğerinde ise baba rolünün çocuk gelişimi üzerindeki önemini yanı sıra babaların davranışlarını ve tutumlarını fark etmelerine yardımcı olmak konusunda geliştirilen "Baba Destek Programı"nın etkisi incelenmiştir (Koçak,

2004). Program, 1996 yılında pilot bir çalışma ile başlamış ve 1999 yılına kadar İstanbul ve Kocaeli illerinde 1379 babanın katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın nicel sonuçları, araştırmacı tarafından geliştirilen, tutum envanteri ile elde edilmiştir. Araştırmanın sonuçları programın, babaların çocuk gelişimi konusunda tutum ve davranışlarında olumlu yönde değişim algıladıklarını ve farkındalıklarının arttığını ortaya koymuştur.

Bir diğer çalışmada, 10 hafta olarak planlanan baba katılım eğitiminin, aile işlevlerine ve ergen çocukların akran ilişkilerine etkisi incelemiştir. Çalışmanın sonuçları, baba katılım eğitiminin, babaların çocuklarıyla etkili iletişim geliştirmelerine katkı sağladığını ve çocukların akran ilişkilerinde, güven ve özdeşim alt boyutunda ilerleme kaydettiklerini göstermiştir. Çalışmanın bu sonucu, etkili baba-çocuk iletişimin ergen çocukların sosyal ilişkilerine (akran gruplarına) taşınmasının bir sonucu olarak değerlendirmiştir (Kocayörük ve Sümer, 2009).

Gerçekleştirilen çalışmaların sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, baba ve çocuk ilişkilerini belirlemeye yönelik daha çok sayıda niceliksel çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Özellikle farklı gruplardaki (risk grupları, boşanmış aileler vb) ergenlerle gerçekleştirilecek çalışmaların bulguları, baba-çocuk ilişkilerinin ergen gelişimi üzerindeki etkilerinin belirlenmesine olanak verecektir. Bununla birlikte, babalara yönelik geliştirilecek eğitim programları ve çalışmaların, babaların etkili iletişim becerileri geliştirmelerine katkıda bulunması böylelikle babaların gerek sağlıklı aile işlevlerine gerekse sağlıklı ergen gelişimine etkili katılımları sağlanabilir.

Sonuç

Türkiye’de son yıllarda anne-baba ve çocuk gelişimi çalışmaları incelendiğinde babaların çocuk gelişimi üzerindeki etkilerine yönelik çalışmalara ilginin arttığı görülmektedir. Buna karşın babaların, özellikle ergen çocuklar ve ergen gelişimi üzerindeki etkisini ayrıca inceleyen araştırma sayısı oldukça kısıtlıdır. Bu nedenden dolayı Türkiye’de çocuk ve ergen gelişiminde baba katılımı ve önemini ele alan çalışma ve araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Babaların ergenlik döneminde hızlı bir değişim süreci içerisindeki çocukları ile etkili iletişim kurabilmeleri, çocuklarının gelişimlerine gerekli ve yeterli katkıyı sağlayabilmeleri için babalara bu konularda hem bilgi aktarmayı hem de bazı beceriler kazandırmayı amaçlayan eğitim ve programlar geliştirilebilir. Bu programlar aracılığıyla babalar, ergen çocuklarının gelişimi ile ilgili bilgi düzeylerini artırabilirler, iletişim becerileri kazanabilirler ve bunun sonucunda çocuklarının gelişimine daha olumlu katkılar yapabilirler. Bu alandaki çalışmaların, uzman akademisyenler ve bu alana ilgi duyan araştırmacılar tarafından ele alınması, baba katılımı çalışmalarının gelişmesi için bir başlangıç olabilir ve ilgili literatürdeki boşluğun giderilmesine katkı sağlayacağı düşünülebilir.

Eğitim süreci, çocuk gelişiminde önemli bir boyutu oluşturur ve okul psikolojik danışmanları, çocukların sağlıklı gelişiminde babaların katılımını etkili bir düzeyde gerçekleşmesini sağlayabilirler. Okul psikolojik danışmanları ebeveyn görüşmelerini ve anne-baba eğitimi çalışmalarını çoğunlukla annelerle gerçekleştirmektedir. Okul psikolojik danışmanlarının bu görüşmelere babaların da dahil olmasını sağlayacak düzenlemeleri yapmaları, babaların da bu sürece yeterince katılmalarına olanak sağlayabilir. Ayrıca, okul psikolojik danışma hizmetleri içerisinde baba katılımının, anne-baba ve çocuk ilişkilerinin ele alındığı görüşmelerde ve çocuk gelişimi açısından değerlendirildiğinde okul psikolojik danışmalarına önemli katkılar sağlayabilir. Bu amaçla, baba katılım eğitimi ve benzer eğitimleri, okul danışmanları bu tür çalışmalarda kullanabilirler.

Ebeveynlerin katılımının dışında ergenlerin sağlıklı, duyuşsal ve sosyal gelişimlerini desteklemek amacıyla, öğretmenler anne-babalara yönelik sınıf içi uygulamalar gerçekleştirebilirler. Öğretmenler, okul rehberlik servisleri ile işbirliği içerisinde geliştirdikleri anne-baba etkinlikleri ve uygulamaları ile gelişimsel rehberlik hizmetlerine katkıda bulunabilirler.

Bunun yanı sıra çocukların sağlıklı gelişimleri için gerekli olan sosyal ve akademik becerileri kazanabilmeleri için okul psikolojik danışmanları, sadece sosyal ve akademik becerileri düşük çocukların anne-babalarıyla çalışmak yerine okul geneline ve sadece annelere değil babalara da ulaşmayı hedefledikleri anne-baba eğitimleri geliştirebilirler. Ergenlerin sağlıklı akran ilişkilerinde ve sosyal gelişimlerinde, babaların ergen çocuklarla ilişkilerinin önemi göz önünde bulundurularak, okulda yapılacak çalışma ve faaliyetlerde babaların da katılımını sağlayacak çalışmaların yürütülmesi yararlı olacaktır.

Sonuç olarak baba katılım uygulamaları, sağlıklı çocuğun gelişiminde anne-baba eğitiminin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Babaların gerek aile işlevlerine gerekse çocuk gelişimine etkili katılımlarını sağlayacak eğitim programları ülkemizde henüz yaygın bir şekilde uygulanır konuma ulaşmış değildir ve çağdaş eğitim sistemimiz içinde hak ettiği değeri henüz görmemektedir. Babaların aile işlevlerine ve çocuk gelişimine olumlu katılımlarını hızlandırmak ve baba katılımının da sağlandığı anne-baba eğitimlerinin eğitim sistemimizde gerektiği yeri almasını sağlamak için bu alanda yapılacak araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Literatürde baba rolü ve algısının genellikle niteliksel ve betimleyici çalışmalarla incelendiği dikkat çekmektedir ve bu alanda deneysel çalışmalara duyulan ihtiyacın önemi vurgulanmaktadır (Sever, 2002; Şahin 2006). Babalarında katıldığı bir anne-baba eğitim programının, çocuklar ve anne-babalar arasındaki ilişkilere (aile işlevleri) olumlu katkılar sağlayacağı düşünüldüğünde, değişik anne-baba eğitim programlarının deneysel bir çalışma kapsamında uygulanması, etkinliğinin sınanması ve yaygınlaştırılmasının ülkemize uygun bir program geliştirilmesine de katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Akkök, F., Kökdemir, H. ve Ögetürk, H. (1998). İlköğretimde aile katılımı. *Eğitim*, 97-98, TED Ankara Koleji Dergisi, 1(1), 14-17.
- Allen, J. P., Hauser, S. T., Eichholt, C., Bell, K. L., ve O'Connor, T. G. (1994). Autonomy and relatedness in family interactions as predictors of expressions of negative adolescent affect. *Journal of Research on Adolescence*, 4(4), 535-552.
- Aydın, A. (2003). *The effect of father involvement training on the fathers' involvement level and perceptions of their fathering roles*. Unpublished master's thesis, Middle East Technical University, Ankara.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action. A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Beavers, R. ve Hampson, R., B. (2000). The Beavers systems model of family functioning. *Journal of Family Therapy*, 22, 128-143.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. New York: Basic Book.
- Darling-Fisher, C. S., ve Tiedje, B. L. (1990). The impact of maternal employment characteristics on fathers' participation in child care. *Family Relationship*, 39, 20-26.
- Erikson, E. (1968). *Identity, youth, and crisis*. New York: W., W. Norton.
- Eryüksel, G. N. (1996). *Anne-baba ve ergen ilişkilerinin problem çözme becerileri, bilişsel çarpıtmalar ve aile yapısı açısından incelenmesi*. Unpublished master's thesis, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir..
- Evans, W. P., ve Carter, M. J. (1997). Urban school-based family counseling: Role definition, practice, applications, and training implications. *Journal of Counseling & Development*, 75(5), 366-375.
- Fagan, J., ve Iglesias, A. (1999). Father involvement program effects on fathers, fathers' figures, and their head start children: A quasi-experimental study. *Early Childhood Research Quarterly*, 14(2), 243-269.
- Gestwicki, L. (2004). *Home, school and community relations; a guide to working with families*. New York; Thomson Delmar Learning.
- Gordon, S. B., ve Davidson, H. (1991). Behavioral parent training. In A.S. Gurman & D. P. Kniskern (Eds.), *Handbook of family therapy*. New York: Brunner/Mazel.
- Kindler, H. ve Grossman, K. (1997). Longitudinal sequelae of fathers' sensitivity while challenging the child during joint play. *Poster presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development (Washington D.C., April 3-6, 1997)*, Retrieved February 25, 2006 from (An ERIC Digests: ED413085).
- Kocayörük, E. ve Sümer, H. Z. (2009). The Effects of Father Involvement Training on Family Functioning and Adolescents' Peer Relations. *Journal of Theory and Practice in Education*, 5(1), 3-7.
- Koçak, A. A. (2004). *Evaluation report of the father support program*. Retrieved July 26, 2007 from www.acev.org/english/researches/research/eng_er_fsp.doc.
- Ladd, G. W., ve Pettit, G. S. (2002). Parenting and the development of children's peer relationship. M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of Parenting*, Vol: 5. Practical Issues in Parenting. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Lamb, M. E. (1979). Paternal influences and the father's role. *American Psychologist*, 34, 938-943.
- Lamb, M. E. (1997). Father and child development: An introductory overview and guide. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development*. (3rd ed, pp.1-18). New York: JohnWiley.
- Lamb, M. E., ve Tamis-Lemonda, C. E. (2004). The role of father. An Introduction. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development*. (4th ed, pp. 1-32). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Lieberman, M., Doyle, A., ve Markiewicz, D. (1999). Developmental patterns in security of attachment to mother and father in late childhood and early adolescence: Associations with peer relations. *Child Development*, 70, 202-213.
- Marcia, J. E. (1989). Identity and intervention. *Journal of Adolescence*, 12, 401-410.
- Marsiglio, W. (1995). Fathers' diverse life course patterns and roles. In W. Marsiglio (Ed.), *Fatherhood. Contemporary theory, research and social policy* (pp. 78-101). California; Sage Publication Inc.
- McBride, B. A. (1989). Interaction, accessibility, and responsibility: A view of father involvement and how to encourage it. *Young Children*, 44(5), 13-19.
- McBride, B. A. (1990). The effect of a parent education/play group program on father involvement in child rearing. *Family Relations*, 39(3), 250-257.
- McBride, B. A., ve Rane T. R. (1997). Role identity, role investment, and paternal involvement: Implications for parenting program for man. *Early Childhood Research Quarterly*, 12, 173-197.
- McCubbin, H. I., Needle, R. H., ve Wilson, M. (1985). Adolescent health risk behaviors: Family stress and adolescent coping as critical factors. *Family Relations*, 34(1), 51-62.
- Miller, W. M., Ryan, C. E., Kietner, G. I., Bishop, D. S., ve Epstein, N. B. (2000). The McMaster approach to family: Theory, assessment, treatment and research. *Journal of Family Therapy*, 22, 168-189.
- Olson, D. H. (2000). The circumplex model of family systems. *Journal of Family Therapy*, 22(2), 144-167.

- Özeke-Kocabaş, E. (2006). Eğitim sürecinde aile katılımı: Dünyada ve Türkiye'deki çalışmalar. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 143-154.
- Parke, R. D. (1996). *Fatherhood*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rane, T. R., ve McBride, B. A. (2000). Identity theory as a guide to understanding fathers' involvement with their children. *Journal of Family Issues*, 21(3), 347-366.
- Santrock, J. W. (2005). *Adolescence*. Boston: McGraw-Hill.
- Sever, M. (2002). *Toplumsal kültürel bağlamda babalık kurgu ve pratiklerinin çocuk eğitimine etkileri. Üç kuşak babalar üzerine karşılaştırmalı bir araştırma*. Unpublished master's thesis, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Shek, D. T. L. (1997). The relationship of family functioning to adolescents psychological well-being, school adjustment, and problem behavior. *Journal of Genetic Psychology*, 158(4), 467-479.
- Simons, K. J., Paternite, C. E. ve Shore, C. (2001). Quality of parent/adolescent attachment and aggression in young adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 21(2), 182-203.
- Smith, C., Perou, R., ve Lesesne (2002). Parent education. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of Parenting. Social conditional and applied parenting*. Lawrence Erlbaum Associates. Publishers.
- Şahin, R. (2006). *The effect of parent education on third grade children's social skills*. Unpublished doctoral dissertation, Middle East Technical University, Ankara..
- Updegraff, K. A., Mchale, S. G., Crouter, A. C., ve Kupanoff, K. (2001). Parents' involvement in adolescents' peer relationships: A comparison of mothers' and fathers' roles. *Journal of Marriage and the Family*, 63(3), 655-669.
- Updegraff, K. A., Madden-Dertrich, D. A., Estrada, A. U., Sales L. J., ve Leonard, S. A. (2002). Young adolescents' experiences with parents and friends: Exploring the connections. *Family Relations*, 51, 72-80.
- Utku, D. Ö. (1999). *The effects of a parental involvement program on the academic and social development of 6th grade children and their parents*. Unpublished master's thesis, Middle East Technical University, Ankara.
- Veneziano, R. A., ve Rohner, R. P. (1998). Perceived paternal acceptance, paternal involvement, and youth's psychological adjustment in a rural biracial southern community. *Journal of Marriage and Family*, 60(2), 335-344.
- Wierson, M., ve Forehand, R. (1994). Parent behavioral training for child noncompliance: rationale, concepts, and effectiveness. *Current Directions in Psychological Science*, 3(5), 146-150.
- Wilkinson, R. B. (2004). The role of parental and peer attachment in the psychological health and self-esteem of adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 33(6), 479-493.
- Yeung, W. J., Sandberg, J. F., Davis-Kean, P. E., & Hofferth, S. L. (2001). Children's time with fathers in intact families. *Journal of Marriage and Family*, 63(February), 136-154.

FATHER INVOLVEMENT AND FAMILY FUNCTIONING IN ADOLESCENT DEVELOPMENT

Ercan KOCAYÖRÜK

Adolescence is a critical period of development through which individuals experience developmental challenges that enable them taking adult roles. The period involves crucial changes in relationship with their parents and social world. Transition to adolescence is marked by an expansion in the social environments the adolescents live in. According to Erikson (1968), through exploring and searching their identity, adolescents often experiment with different roles. Identity development is the most crucial issue in this developmental period, because, failure to resolve the identity issues of adolescence may result in difficulty in establishing genuine and close relationship in adulthood (Santrock, 2005).

Developmental tasks during adolescence are achieved most effectively in families where autonomy is encouraged, conflict is effectively managed, and members feel supported and loved. In other words, most adolescents are influenced by and live within a family structure, it is important to identify how families, functioning patterns interact with adolescent behaviors and as to how families can support healthy adolescent development. Parenting attributes such as warmth, parental acceptance, parental attachment, family climate and family functioning positively contributed to children's competence with peer group and associated with the quality of peer relationship (Ladd & Petit, 2002).

Parental involvement is related with the general influence of parent-child relationship experiences on children's social development and peer competence. Thus, several models of training for parents have been designed to improve parental involvement in healthy child development since 1960's. However, it is a well documented most of the training programs almost exclusively involved for child-mother relationships. Levant and Doyle (1983) asserted that parent education for fathers was a neglected area and that studies on child development mainly focused on the relationship between mother and their children. Father's roles in child development and its outcomes had received limited attention in educational and psychological research studies until late 1970's. After that time,

fathers might be not be the primary source of income for the family; and due to full or part time employment, most mothers no longer stayed at home with the children (Lamb, 1997). Fathers participation in child-rearing has been slowly changing since the 1970's. Lamb and his colleagues (1997) suggested a distinctive typology for father involvement that has three main dimensions; engagement or interaction, responsibility, and accessibility. Engagement is direct contact with the child and includes one-on-one interaction between the father and the child. Daily caregiving routine and leisure activities which could be dressing the child, getting breakfast for him/her, spending time with him/her at bedtime, reading a story to him/her, playing a special game and taking the child on a special trip are some examples of involvement (McBride, 1989). Fathers' responsibility comprises caretaking behaviors that are distinct from the everyday caregiving activities. Some examples of these activities include determining when to take the child to the doctor, taking the child to school, getting the child from school, determining an appropriate bedtime for the child, and attending parent-teacher conferences (Lamb, 1997). Accessibility includes the time the father spends in close proximity to the child with no direct paternal interaction with the child. Being available to the child if the need arises, monitoring solitary play activities, or playing with other children are examples of accessibility.

In Turkey, there have been a limited number of studies examining effects of fathers' involvement on child development. A study of the role of father on children development by Koçak (2004) investigated the effects of the Father Support Program on fathers' experiences, relations and perceptions of their role on child development. The aim of the program was to inform and support fathers about child development and to enhance an awareness regarding their importance in child education. Three pilot studies of the program were carried out from 1996 to 1999, and the program was implemented on a larger scale in İstanbul and Kocaeli. Findings of the study showed that program fulfilled its aim in enhancing an awareness and consciousness in fathers regarding child development and education. In a recent study, Şahin (2006) examined the impacts of a parental education on children's social skills. The sample of the study consisted of twenty nine third grade students' parents. The experimental group which was designed with two training groups (experimental group I-father involved and experimental group II -father

Bu makale, Yrd. Doç. Dr. Zeynep Hatipoğlu Sümer danışmanlığında yürütülen doktora tezinin bir bölümünden oluşturulmuştur.

Yrd. Doç. Dr., **Ercan KOCAYÖRÜK**, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, kocayoruk@comu.edu.tr

uninvolved) received a ten-week parent education. The results showed that parent education which involved fathers had a significant effect on children's self-control dimension and total social skills scores.

Father involvement studies may guide interventions geared towards improving the father-child relationship. More quantitative studies are needed to determine the fathers' effect on family functioning, adolescent social competence and peer relationships, and the effect of the father-adolescent relationship on adolescent development. Moreover, the effect of fathers' involvement with diverse populations such as adolescent children of divorced parents, adolescents who do not live with their fathers, those at risk groups and substance abusers should be examined. Experimental designs could be utilized to identify fathers' role and impacts on children's development. Intervention studies (i.e., Aydın, 2003; Şahin, 2006) aimed at modifying fathering behavior provide models for such work in Turkey. In addition, if these experimental studies are extended to include measures of child, mother and father development, they could provide evidence of the effect of changes in fathering behavior on the development of the family. Furthermore, these experimentally based interventions can serve as a vehicle to form a theoretical perspective of fatherhood for Turkish culture.

Further recommendations were made for school counselors dealing with concerns about relationship between parents and adolescents. By understanding the way adolescents perceive their relationship with their fathers, school counselors may develop workshops or group training sessions in which adolescents and fathers participate in to learn various skills to help them improve the quality of their relationship, including components like communication skills, positive discipline, and social interaction management. The purpose of this kind of training or education program is to strengthen the bond between adolescents and their parents, so that they can establish better interaction to overcome difficulties in this transitional period.

It is through these efforts that school counselor, researchers and practitioners alike will develop a better understanding of the room for improvement in father involvement in adolescent development. This improved understanding may lead to the development and implementation of parent trainings and support programs or trainings that can effectively increase fathering options.

It is through these efforts that school counselor, researchers and practitioners alike will develop a better understanding of the modifiability of father involvement in adolescent development. This improved understanding may lead to the development and implementation of parent trainings and support programs or trainings that can effectively increase fathering options.